

5. *Lega ali vrsta bivališča glede na naravne in prometne razmere.*
6. *Stan in družbeni položaj.*
7. *Gospodarska dejavnost.*
8. *Osebne lastnosti in posebnosti.*
9. *Hišna imena po živalih.*
10. *Hišna imena na podlagi krajevnih imen (v soseščini, od drugod, iz tujine).*
11. *Ženske oblike žirovskih hišnih imen (v petih podrazdelkih glede na priponska obrazila oz. končnico).*
12. *Hišna imena s podstavo ženskih imen in opraviil (izvedena iz ženskih imen, dejavnosti in družbeno pogojena hišna imena v ženskih oblikah).*

Niz razvrščanja imen po skupinah zaokroža 13. razdelek, v katerem so popisane narečne posebnosti hišnih imen (naglas, glasoslovje, besedotvorje, besedišče).

V naslednjih treh razdelkih sta v ospredju folkloristični in etnološki vidik: 14. *Hišna imena in slovstvena folklor*, 15. *K zgodovini hišnih imen pri nekaterih hišah* in 16. *Preteklost Žirov v luči hišnih imen s podrazdelki: Kakšna imena so Žirovci dajali svojim otrokom; Kje živijo (ledinska imena); Kaj jih navezuje na preteklost; Kaj delajo (poklic, s čim se ukvarjajo); Kako se med seboj doživljajo (osebne lastnosti in posebnosti); Od kod so se priselili na Žirovsko.*

V sklepu so na podlagi obravnavanih hišnih imen poudarjena spoznanja v zvezi s tvorno, družbeno in duhovno kulturo. Sledita obsežen seznam literature in rokopisnih virov in kazalo.

Problematika hišnih imen je v raziskavi obravnavana na podlagi obsežnega gradiva, sistematično, z najrazličnejših zornih kotov, torej interdisciplinarno, zato bo monografija koristila različnim raziskovalcem. Morda se bo avtorica, kot namigne v spremni besedi, kdaj lotila tudi zgodovinske raziskave vsakega imena posebej, za kar je tu že pripravljena podlaga. Knjiga je gotovo razveselila tudi vse, ki jim je mar za slovensko kulturno izročilo, predvsem pa Žirovce, ki se jim je po zaslugi rojakinje Marije Stanonik polica z domoznansko strokovno literaturo spet podaljšala za eno delo. Morda bi bilo dobrodošlo, če bi knjiga imela še povzetek v tujem jeziku, da bi se ta spoznanja razširila čez slovenske jezikovne meje.

Barbara Ivančič Kutin

Janez Bogataj idr., *Nesnovna kulturna dediščina*. – Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2005 (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine). – 215 str., ilustr.

Z dediščino (t. i. kulturno in naravno) se ukvarja več znanstvenih disciplin. Etnologija je glede na svojo široko opredelitev vsakdanje kulture gotovo med tistimi, ki o njej razpravljajo izrazito večplastno – ne samo zaradi širokega vsebinskega obsega, temveč tudi s stališča različnih položajev oz. perspektiv, s katerih jo opazujejo, obravnavajo in naposled z njo rokujejo v praksi, saj so posredno ali neposredno tudi njeni varuhi.

V zadnjem letu to ni edina etnološka knjiga, ki prav usmerjeno obravnava dediščino z

etnološkega vidika (v Zupaničevi knjižnici sta izšli knjigi *Dediščina v očeh znanosti* in *Dediščina v rokah stroke*, J. Bogataj je izdal monografijo *Ustvarjalna Slovenija* – če omenim najpomembnejše), kar govori o posebnem »povpraševanju« po njej. Ob tej knjigi pa je treba še posebej poudariti, da je izšla v zbirki, ki ima izrazito popularizatorsko vlogo – da torej ne gre za znanstveno, temveč strokovno delo, namenjeno najširši javnosti in v napovedanih prevodih tudi tujcem, ki jih zanima slovensko kulturno izročilo.

Kar zadeva etnologue, je publikacija v nekem smislu pogumno dejanje. Morda najprej zato, ker sta urednika (J. Bogataj in V. Hazler) in avtorji (J. Bogataj, V. Hazler, Z. Koželj, M. Kropelj, V. Mlakar, K. Munda Hirnök, M. Piko Rustia, M. Ramovš, M. Repinc, M. Terseglav in N. Židov) obsežno etnološko znanje strnili v zgoščene prispevke in so se ob tem morali spoprijeti s pastjo, ki jo prinaša analitično nasilno zarezovanje v prepleteno tkivo kulture. Drugi vidik, ki ga ne gre zanemariti, pa je, da si prizadevajo uzavestiti, da ukvarjanje z dediščino ni niti kako romantiško spogledovanje in objokovanje preteklosti, niti nekaj, s čimer lahko kdorkoli rokuje, kakor mu je povšeči, temveč resno znanstveno in strokovno delovanje, ki obsega prepoznavanje dediščine, dokumentiranje, raziskovanje, zaščito, varovanje, promocijo, navsezadnje tudi prenos na naslednje generacije – predvsem z izobraževanjem in njeno aktualizacijo v sodobnosti. To hkrati pomeni, da gre tudi za razbiranje vitalnih sestavin, ki bolj ali manj soustvarjajo naše vsakdanje in praznično življenje, če se tega zavedamo ali pa tudi ne, sooblikujejo kulturno identiteto, ki ne bi smela biti izključujoča do kulturne drugosti in drugačnosti. V procesu ustvarjanja identitete ima dediščina večplastne in večsmerne učinke in se ji preprosto ni mogoče izmakniti – daje mere individualnemu in kolektivnemu času in prostoru in ju osmišlja.

»Nesnovna« v naslovu lahko vnaša zmedo v razumevanje pojma »kultura« – še zlasti z etnološkega oz. antropološkega gledišča: če je namreč kultura prazprav sinonim za človeško ustvarjalnost in prakse, katerih produkt so t. i. bolj ali manj oprijemljive kulturne objektivizacije, je njena delitev na snovno in nesnovno nasilna: o tem nas prepriča preprost premislek, da se nič ne zgodi, nič ne nastane brez očem nevidnega – človeškega uma, čustev, razpoloženj, znanja, vrednot. »Nesnovno« je tako bistvena razsežnost kulture, je tisto skrito ali prikrito gibalno, ki najde sled v materializirani obliki – bodisi da gre za preprost delovni pripomoček ali pa za izjemno, estetsko dognano stvaritev t. i. ljudskega umetnika. Brez znanja, vrednot, iskanja presežkov, potreb po urejanju medsebojnih razmerij med ljudmi, želje, da bi si udomačili naravo, podredili nadnaravno, pojasnili nerazložljivo, da bi svojim potomcem zapuščali prijazen življenjski prostor, brez vsega tega o kulturi sploh ni mogoče govoriti. Vse etnološko raziskovanje je s tega stališče razkrivanje prikritega skozi tisto, kar kot strokovnjaki lahko vidimo, opazujemo in naposled interpretiramo.

Etnologija je tako rekoč od svojih začetkov svoje raziskovalno polje analitično členila na tri večja področja – na materialno (gmotno, snovno), socialno (družbeno) in duhovno kulturo – drugi dve bi mogli pogojno označiti kot »nesnovno«, konkretno neoprijemljivo, neotipljivo, nematerialno, neopredmeteno kulturo. Zaradi različnih raziskovalnih specializacij smo imeli tudi v naši strokovni preteklosti že opraviti s težnjami, da bi se materialna

etnografija ločila od preostalega narodopisja. Vendar se to v etnološki teoriji ni zgodilo (deloma se je sicer institucionaliziralo v njeni strokovni praksi – neposredno v muzejstvu in konservatorstvu), pa četudi bi se, bi bilo to že zdavnaj poveženo s sodobnimi teoretskimi pogledi, ki vse kulturne fenomene vidijo medsebojno povezane in sestavljene iz bolj in manj oprijemljivih razsežnosti. Naj bo zato ponovljena misel, ki je bila med etnologi že izrečena, da sami določil snovno / nesnovno ne potrebujemo, enako kakor je, strogo vzeto, sporna tudi členitev na materialno, družbeno in duhovno kulturo in jo etnologi razumemo bolj kot analitični oz. klasifikacijski pripomoček.

Zato gre to knjigo brati bolj skladno z intenco Unescovega projekta o zaščiti nesnovne dediščine oz. dikcijo zadevne Unescove deklaracije, sprejete leta 2003, pri kateri gre preprosto za premik pozornosti oz. za posebno osredinjenost na to, kar niso le kulturni spomeniki in kulturna dediščina v pomenu t. i. premične in nepremične kulturne dediščine, temveč tkivo njihovega nastanka. Pri tem pa je, če pozorno beremo razlago v Unescovi konvenciji, definicija *intangible heritage* izjemno široka in se tako rekoč povsem prekriva s t. i. kulturnim inventarjem: gre za *prakse (dejavnosti), predstavitve, izraze, znanja, veščine, posredno tudi orodja, predmete, izdelke in kulturno okolje, s katerimi so povezani oz., ki jih skupnosti, skupine ali posamezniki prepoznajo kot del svoje kulturne dediščine*). Konkretno so to: oblike ustnega izročila; odrske / scenske umetnosti; družbene prakse; šege, praznični dogodki; znanja, prakse in predstave, povezane z naravnim okoljem; tradicionalne obrti in veščine.

Našteto je približno to, kar so etnologi po »klasični etnološki sistematiki« vajeni misliti kot fenomene socialne in duhovne kulture in tudi posebne vidike, povezane z materialnimi kulturnimi sestavinami – s tem, da je poudarjen tisti vidik, ki ga, npr., manj zanima stavba kot takšna in bolj znanje, veščine, ki so potrebne, da hiša nastane, in na tiste druge, zunanje okoliščine, o katerih objekt govori – o zgodovinskih, socialnih, statusnih, generacijskih, poklicnih idr. determinantah.

Ne le v svetu, v katerem je na splošno izročilno znanje – posebno, odkar je globalizacijski proces tako pospešen in tako zelo povezan s pridobitniško kapitalsko logiko – vse bolj ogroženo in tudi zlorabljeno in je zato treba tako izrazito poudariti nesnovne razsežnosti kulture – tudi pri nas so bile nesnovne sestavine kulture v kulturni politiki spregledane: za materialno (premično in nepremično) dediščino je pravnoformalno boljše poskrbljeno kakor npr. za zbirke nesnovne dediščine – te so sicer v pristojnosti predvsem raziskovalnih institucij, vendar finančno dejansko neovrednotene.

Tudi pojem (formaliziranega) varovanja kulturne dediščine, kakor je predstavljeno v uvodnem sestavku Zvezdane Koželj, je treba z etnološkega zornega kota razširiti; to ni le projekt zadnjih desetletij, saj je zgodovina spomeniškega varstva, ki je sensu strictu res osredinjeno na materialna pričevanja kulture, tudi na Slovenskem precej starejša. Poleg tega je bila namreč vsa etnologija od svojih predznanstvenih in še bolj znanstvenih začetkov nekakšen »varstveni projekt«: vsaj v enem toku se je namreč konstituirala kot »reševalska« – z zbiranjem, zapisovanjem, raziskovanjem kulturnih dosežkov, za katere so bili v svojem času prepričani, da jih je vredno rešiti pred pozabo, ker so pričevalci narodovega duha, ker

govorijo o enkratnih značilnosti kulture. To prepričanje pa je bilo, na drugi strani, mogoče le zaradi zavesti o kulturnih razlikah, o kulturni raznoterosti, ki je posebna vrednota človeštva: lastna kultura pa je, njenim ustvarjalcem in praktikantom, še posebej pomembna, ker jim omogoča preživetje, vzdržuje skupnost, pa če je še tako predstavna, umišljena ali zamišljena, je njena identiteta, je tisto neogibno »lastno«, kar vsako živo bitje potrebuje, da se loči od drugih, hkrati pa je v tem marsikaj, kar nas antropološko, arhetipsko, geografsko ali zgodovinsko zbližuje z drugimi.

Enako velja seveda za druga pričevanja preteklosti – arheološka, zgodovinska, umetnostno-zgodovinska – za vsa ta v enaki meri velja skrb ne izključno kot »predmetnim« preostankom, temveč zato, ker govorijo o preteklih dosežkih človeške ustvarjalnosti.

Kaj torej avtorice in avtorji v tem kontekstu predstavljajo kot nesnovno kulturno dediščino z etnološkega gledišča. Vsebinsko knjige sestavljajo poglavja, ki obravnavajo, kakor piše v uvodu V. Hazler, *nekatero najzanimivejše pojave in oblike nesnovne kulturne dediščine, ki utegnejo postati tudi predmet novih načinov varstva*. – V tem lahko preberemo še eno poslanstvo te knjige: uzavestiti koncept dediščine vsakdanjega življenja, ki ni nič manj pomemben od tiste, ki smo je npr. vajeni videti opredmetene in zbrane npr. v muzejih ali predstavljene kako drugače.

Knjiga si ne prisvaja vsebinske izčrpnosti, temveč razgrinja, kakor je zapisano, *najbolj pričevalne sestavine slovenske nesnovne dediščine, ki so lahko zanimive za popularizacijo dediščine v celoti*, pomembne tudi za kakovostnejše načrtovanje fizičnega varstva in urejanje življenjskega okolja. To so tiste sestavine, ki se materializirajo na drugačen način – v medčloveški komunikaciji, v zvočnih in gibnih podobah, v produktih znanja in veščinah. Obravnavane so, po vrsti: šege in navade, verovanja, bajeslovje, kratke prozne oblike, branje, likovno obzorje, pesništvo in glasba, plesna dediščina, gledališka ustvarjalnost, prosti čas in zabava, viri znanja, zdravilstvo, znanje (o rastlinstvu, živalstvu, vremenu, tehnično znanje, znanje o prostoru), zgodovinska zavest in geografsko obzorje. Posebej je v kratkih orisih predstavljena nesnovna dediščina pri Slovencih zunaj državnih meja (v Italiji, Avstriji, na Madžarskem; obravnava pri izseljencih bi bila zagotovo prezahtevna naloga za te okvire) in pri drugih etničnih skupnostih, ki živijo v Sloveniji (Italijani, Madžari, Nemci, Romi, Srbi, Hrvati, Judje in Bosanci).

Za nepoznavalce bo v uvodnem sestavku V. Hazlerja poučen tudi lapidaren presek problematike etnoloških raziskav v zadnjih desetletjih, v nadaljevanju pa sestavek o varstvu nesnovne kulturne dediščine spod peresa Z. Koželj. Sledi jima 20 avtorsko napisanih poglavij: avtorsko zato, ker v različnih razmerjih dajejo v branje: predstavitev samih kulturnih pojavov v njihovih preteklih in sodobnih podobah; dejstva o njihovi transformaciji oz. procesu kulturnih sprememb, v katerih se iz vsakdanjega življenja nekaj izlušči kot dediščina, drugo pa gre v pozabo; znanje o nosilcih dediščine; spoznanja o načinih obstoja in razlogih za šibkejšo ali močnejšo trdoživost katerega od kulturnih pojavov (npr. pesem in glasba vs. stare zdravilske prakse); v različnem obsegu so predstavljene pretekle in sodobne

funkcije dediščine oz. njenih sledi (vzorno npr. plesno izročilo), mera njihove ohranjenosti (npr. šege vs. bajeslovje); njihove regionalne variacije; njihova socialna podlaga.

Nekatera poglavja so opremljena z dodatno oz. priporočljivo literaturo, omenjajo npr. najpomembnejše raziskovalne dosežke, druga ne, nekatera so zelo izčrpna (npr. več poglavij o znanju), druga manj – tako npr. ob zanimivem poglavju o kratkih pripovednih oblikah, vendarle manjka tisto o daljših ali dolgih (pravljice in povedke so vsaj v določenem obdobju socializacije ali inkulturacije izjemno pomembne, pa v knjigi niso obravnavane).

Skratka, poudarki ali težišča se nekoliko razločujejo, kar je deloma tudi odsev tradicije raziskovanja posamičnih etnoloških in folklorističnih tem.

Pomembno je, da delo krepi podobo o strukturi prepletenosti vseh predstavljenih pojavov in o njihovi sovisnosti (npr. šege in verovanje, šege in pesem in ples, znanje o rastlinah in zeliščarsko zdravilstvo,...) in odslikuje bogato ustvarjalnost, kakor se je brusila in krušila skozi čas, podvržena zgodovinskim premenam, regionalnim kulturnim variacijam, socialni, generacijski določenosti, kolektivni cenzuri itn.

Knjiga o navzočnosti ali živosti dediščine pripoveduje vsaj na dveh osnovnih ravneh: najprej v pogledu kontinuitete – kot transformirana tradicija, ki ohranja starejša vsebinska, formalna in simbolna sporočila, ki jih večinoma ljudje slabo ali pa sploh ne poznajo – saj je marsikdo vaju ravnati na določen način, ker so pač tako ravnali že pred njim ali ker tako mora biti; in naposled o interpretirani in rekonstruirani (oživljeni na način folklorizmov) dediščini, ki na poseben način odseva vez med preteklo in sodobno kulturo, govori o sodobnem razmerju do kulturnega izročila, o načinih prisvajanja preteklosti, torej posredno o historični zavesti – ta pa lahko temelji na dejanskih ali pa lažnih, izmišljenih simbolih identitete – smeri teh interpretacij pa so različne: od historičnih rekonstrukcij na način »živega muzeja«, »ugledališčne zgodovine«, ko je dediščina primarni element in je namen poučen, do rab in zlorab v pretežno komercialne in celo poudarjeno ideološke namene.

Za konec morda še to: dediščina, enako kakor podobe preteklosti, ni nikoli nevtralna kategorija. Zato je toliko pomembneje vedeti, katere funkcije ali pomene v njej vidijo ljudje, ki dediščino živijo, četudi nezavedno; kakšno podobo o njej posreduje javni diskurz (politika, za dediščino odgovorne institucije, mediji) in kako na dediščino gledajo raziskovalci, ki se jim kulturna dediščina ali njeni posamični segmenti nenehno postavljajo za raziskovalni izziv.

Ničesar novega ne povemo, če rečemo, da so vse te optike do dediščine ali – bolje – različnih dediščin spremenljive, podvržene časovnim, doživljajskim, ideološkim in strokovnim premenam.

V tem krogu in za to delo je posebej pomembno, da jo soustvarjamo tudi raziskovalci (na kakšen način, seveda presega namen in poslanstvo te knjige), zato je ukvarjanje z njo odgovorno in mora biti kritično dejanje – tako kakor je dediščina izvorno – razpolaganje potomcev z zapustnikovim premoženjem. – In za konec še to: knjiga je prijazno in všečno oblikovana.

Ingrid Slavec Gradišnik